

ESKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE *ki / kim* BAĞLAÇLARININ KULLANILIŞI ÜZERİNE

Mustafa ÖZKAN*

On Usages Of *-ki/-kim* Conjunctions in Old Turkey Turkish

Abstract: This study is focused on conjunction *-ki*, passed Turkish from Persian and its usages in Old Turkey Turkish. According to its structure, it could be said that Turkish is not suitable for conjunctions. When it was needed some other grammatical ways or variations were used. Also conjunction *-kim* that has been used since Old Turkic period was invested within this paper. In addition, particle *ki*, that is being used in the meaning of doubt and derived from the particle *erki* of Old Turkic is considered. After grammatical explanations, 13 usages of conjunction *-ki/-kim* is counted by examples that were cited from the fundamental sources of Old Turkey Turkish.

Key Words: conjunctions, *-ki/-kim*, Old Turkey Turkish, *-erki*

Türkçe temel yapısı bakımından bağlaçlara pek elverişli olan bir dil değildir. Bağlaç gerektiren bir çok kelime ve cümle parçaları, o kelimelerin art arda sıralanması, kelimeler arasındaki duraklamalar yahut sıfat fiil, zarf fiil ve edat grupları gibi gramer şekillerinden yararlanılarak karşılanabilmektedir. Bununla birlikte Türk dili, geçirdiği uzun tarihî gelişme seyri içerisinde duyduğu ihtiyaçlar dolayısıyla, başka kelime gruplarından aldığı şekilleri zamanla birer bağlaç haline getirmiştir. Bu gün yapı bakımından Türkçe olan bir çok bağlacın bile başka kelime gruplarından alındıkları tespit edilmektedir¹. Ayrıca

---

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

1 Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesinin *ki* Bağlacı ile *ki şüphe* Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, Ankara 1995, s. 620-624. Edatların

Türkçenin çeşitli tarihî, dinî ve sosyal şartlar altında, başka dil ve kültürlerin etkisinde kalmış olması, Türkçeye, yabancı bir kısım edatların girmesine de yol açmıştır. En çok bağlama edatları (bağlaçlar) arasında görülen bu yabancı asıllı sözler, özellikle tercüme hareketi başladıktan sonra dilimize girmiştir. Bunlar Türkçeye yalnızca bir kelime olarak değil, bir gramer şekli olarak girdikleri için gerek ses gerekse anlam bakımından pek az değişikliğe uğramışlardır. Ayrıca kendi dillerinin sentaks özelliklerini de beraber getirdikleri için, Türkçenin cümle yapısına da tesir etmişleridir.² İşte bunlardan biri de İslâmiyetin kabûlünden itibaren Arap ve Fars kültürleriyle temas kurulduktan sonra, Farsçadan Türkçeye geçmiş olan *ki* bağlacıdır.

Farsçada soru zamiri, bağlama ve ulama zamiri (rabıt harfi), bağlama edatı (izafet ve atif harfi), sebep edatı (edat-ı ta'lil), açıklama edatı (edât-ı beyâniyye, kâf-ı beyâniyye), zaman edatı, dua ve yemin edatı (kâf-ı kasem, kâf-ı du'aiyye), pekiştirme edatı vb. görevlerle kullanılan *ki*, Anadolu'da gelişen Türk yazı dilinde de başlangıçtan beri cümleleri birbirine bağlayan bir bağlaç (bağlama edatı ve bağlama zamiri) olarak kullanılmagelmiştir. Türkçenin sentaksına ve ifade tarzına bazı anlam incelikleri kazandırdığından *ki* bağlacı, bu gün de dilimizde canlı bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak tarihî devrelerdeki kadar yaygın bir kullanılışa sahip olduğu söylenemez.

Eski Türkçe devresinden beri,³ Türk dilinin her sahasında görülen *kim* soru zamiri de *ki*'nin etkisiyle bağlama edatı ve bağlama zamiri göreviyle kullanılmıştır. *Ki*'nin etkisi altında onun bütün işlevlerini yüklenen *kim*, Batı Türkçesinin ilk devirlerinde *ki* ile yan yana kullanıldığı halde, sonradan *ki*'nin yaygınlaşarak benimsenmesinden dolayı bağlaç fonksiyonunu kaybedip yerini *ki*'ye bırakmış ve sadece soru zamiri olarak kullanılmaya devam etmiştir.

Bir de, bağlaç olan *ki* ile ilgisi bulunmayan, ancak Türk dilinin normal değişim şartlarına uyararak ona benzer bir şekil almış olan bir edat daha bulunmaktadır. Bu, Eski Türkçe *erki* edatından gelişen ve daima soru cümlelerinin sonunda yer alan "şüphe, tahmin, tereddüt ve ihtimal" bildiren şüphe edatıdır.

yapılarıyla ilgili olarak ayrıca bk. Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1974, s. IV-VIII.

2 Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1974, s. VII.

3 "Tarım bölgesinde Türklerin ilk karşılaştıkları Hint-Avrupa milletlerinden çeşitli İranlı kavimlerin (Soğd) ve Toharların dillerindeki yardımcı cümle bağlayıcıları, Türkler tarafından kısmen taklit edilmiş ve Türkçede öteden beri mevcut olan *kaçan*, *kanyu*, *kim*, *ne* gibi kelimelere, yabancı dillerdeki cümle bağlayıcılarını karşılamak üzere yepyeni manalar verilmiştir... Bu suretle Bozkır Türkçesinin ifade yeteneği zaruri olarak güçleniyor, bir ana düşünceyi türlü yönlerden tanımlayan unsurların birer cümle haline getirilmesiyle Türk dili, tarihinde ilk defa büyük bir oluşma çağına giriyordu" (Şinasi Tekin, "Eski Türkçe" *Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat*, c.2, Ankara 1992, s.112)

erki'den gelişen bu edat, Batı Türkçesinin ilk dönemlerinde *iki* şeklinde kullanılmış olup sonradan *ki* biçimini almıştır (*ki < iki < erki*).⁴ Bundan dolayı da Farsça *ki* ile karıştırılmıştır. Ancak edatın Türkçe *erki* menşeli olduğu kesinlik kazanmıştır.⁵ Bu gün Türkiye Türkçesinde *mı/mi* soru eki ile kurulan soru cümlelerinde şüphe, tereddüt ve merak ifadelerini, başka soru kelimeleri ile kurulan soru cümlelerinde ise sadece merak ifadesini pekiştirmektedir.⁶

ki/kim birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan bir bağlama edatıdır. *ki/kim*'li yapı cümleler bir ana cümle ile onu çeşitli bakımlardan tamamlayan bir yardımcı cümleden oluşurlar. Yardımcı cümle ya doğrudan doğruya ana cümle yüklemine bağlı olup yüklem tamamlayıcı bir unsurdur ya da ana cümlede bir isim unsuruna bağlı olup onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. Ancak bu yapıda, tamamlanan ve belirtilen unsur, tamamlayan, ve belirten unsurdan önce yer almaktadır. Bu ise Türkçenin unsur sırasını belirleyen yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelmesi kuralına aykırıdır. Bu yüzden *ki*'li birleşik cümleler kuruluş bakımından Türkçeye yabancıdır.⁷ Ancak bunları Türkçe yapı cümleler halinde ifade etmek mümkündür.

Biz bu çalışmamızda *ki/kim*'in Eski Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinde kullanılışları üzerinde durmak istiyoruz. Bu bağlaçlar Eski Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinde belli başlı şu işlevlerle kullanılmaktadırlar:

1. Yardımcı cümleyi *fail* ilgisıyla ana cümleye bağlamaktadır:

Ki anuñ yolın kimsene bağlamaz
Meseldür ki kendü düşen ağlamaZ (SN, s. 51).

Sana eyitdüm bildürdüm işit hâli
Lâyık mıdur kim severem uş bu kulı (YZ, s. 29).

- 4 *erki* bağlama edatının Anadolu Oğuzcasındaki ilk değişim evresinin *erki > iki* şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Eski Türkiye Türkçesinde bu şekilde tesbit edilmiş pek çok örnek bulunmaktadır: "Yöresinde kimse görmedi. 'Aceb bu ne makam-iki?' didi. (Mustafa Koç, *Elferecü Ba'de'ş-şidde*, [Yayımlanmamış doktora tezi] İstanbul 1998, vr. 69b/18; "Bânûnuñ melâleti haberini anasına didiler. Ta'accüb itdi' Aceb neden melûl oldı-y-iki?' didi." (Ferec, vr. 194a/14); "Bunca müddetdür ki bu makâmdavan, hergiz bununñ gibi âvâz benüm kulaguma geldügi yog-ıdı, 'bu ne-y-iki?' didüm (Ferec, vr. 132b/11). Ayrıca Sabahattin Küçük "Türkçede Şüphe Bildiren *ki* Edatı Üzerine", *Türk Dili*, sy.426 [Haziran 1987], s. 367-372) adlı makalesinde de konuyla ilgili pek çok örnek toplamıştır.
- 5 Saadet Çağatay, "Türkçede *ki < erki*", TDAY-Belleten 1963, Ankara 1964, s. 245-250; Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesinin *ki* Bağlacı ile *ki* Şüphe Edatı arasındaki Yapı ve Gramer Ayrılığı", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, Ankara 1995, s. 620-624.
- 6 Kamil Tiken, *Eski Anadolu Türkçesinde Edat ve Zarf fiillerin Fonksiyonları*, [Yayımlanmamış doktora tezi], İstanbul 1993, s. 175.
- 7 Mertoğlu Tulum, *Sinan Paşa, Maarifnâme ve *ki*'li Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme* [Yayımlanmamış doçentlik tezi], İstanbul 1978, s. 16.

Ol anda gidesiz kurtulasız
Ne hâcet kim siz buni öldüresiz (YZ, s. 7).

Yaramaz ki yoksulı öldüre şâh
Ra'iyet olur şâha püşt ü penâh (FS, 90).

İgen 'ayb olmaya mı iy sere
Ki düşmen elinden düşesin yire (FS, 161).

Ma'lûm oldı kim seniñ talebüñ başuñ kesilmeg-imiş (TİK, vr. 260/14).

*'Acebdür ki iki derviş bir kilimde dirilür ve sıgarlar ve iki pâdişâh bir ik-
lime sığmaz (GT, 11a/5-6).*

*Pâdişâh sîretine ve himmetine münâsib degüldür ki bir kerre lutf-ıla ümîd-
vâr idüp bir vakt dahı kahr-ıla nevmîz ve hasta-dil itmek (GT, 14b/10).*

*'Âkullar işi degüldür ki etmek ümidi-çün kendüziñi cân korkusı olduğı
yire ata (GT, 15b/5-6).*

2. Yardımcı cümleyi *nesne* ilgisiyle ana cümleye bağlamaktadır:

Tanışhları var-ısa ideler
Dilerler ki girü yola gideler (SN, s. 166).

Şeh eydür kim anı ben öñdin didüm
Bu sen didüğüñ kaydın evvel yidüm (SN, s. 85)

Görür 'ud ağacın kim hoş düter
Üzerlik dahı özin oda atar (FS, 125).

Dühül üni-y-ile uyanur hoca
Ne bilür ki pâsbân uyumaz gice (FS, 125).

İy arpa eken vaktüz bil eyi
Ki vaktında biçmeyesin bugdayı (FS, 188).

Ben anuñ sayruhgından sayruvam
Sanma kim ben ol velîden ayruvam (SVT, II/135).

Anı dutanlar cihân issi olur
Bil ki anlardan cihân diri kalur (SVT, II/72).

Çün diler Yusuf ki kendüzin yuya
Bir balık gelür metris olur suya (YZ, s.21)

Bir gice düşümde gördüm ki Mekke'ye varmışam (TİK, vr.264b/4).

Allah Ta'âlâ baña emr eyledi kim korkudam baña yakîn ırak hısumlarımı (TİK, vr. 298a/9).

Ol eblehi gör ki gündüzde kâfurı şem'i yaka, tiz zamânda göresin ki çıragda yağı olmaya (GT, 14b/7).

Rivâyet iderler ki ceng güninde evvel meydâna at depüp giren ol merd idi (GT,10b/1-2).

3. Yardımcı cümleyi *yer tamlayıcısı (dolaylı tamlayıcı)* ilgisiyle ana cümleye bağlamaktadır:

*Kuşlık oldu Yehûda bir arada
Turdu anda güci yitmez kim gide (YZ, s. 80).*

*Buni işidür düşer şol dem yire
Güci yitmez kim tura 'aklın dire (YZ, s. 92).*

*Göñül aña dutgıl u niyyetleriñ
Ki âsûde ola ra'yyieleriñ (FS, 92)*

*Komazvan ki kimse katuña gele
Ki añsuzda bu işümüzi bile (SN, s. 91).*

Kimüñ mecâli vardur ki seni togrulıga çıkara (GT16a/6).

*Ben şehâdet iderin ki Allah Ta'âlâ'dan gayrı Allah yokdur, yaluñuzdur,
hiç şerîki yokdur (TİK, 296a/1).*

4. Yardımcı cümleyi *yüklem ismi* ilgisiyle ana cümleye bağlamaktadır:

*Kişi kim bogazından alu kala
Hemân dilegi ol ki karnı tola (SN, s. 357).*

*Maksûdı ol-ıdı ki kardaşları
Geleydi Yusuf göreydi anları (YZ, s. 63).*

*Maksûd ol kim anda mü'min seçile
Kâfir olan düşe oda suçı-la (YZ, s. 64).*

*İrte namâzında fâzılırağı oldur kim âyet okısa fâtihâdan ayru (KG,
22b/2-3).*

5. Sebep ilgisiyle yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır:

a) *Çünkü, zira* anlamıyla

Gereg-ise and içem kim yimedüm
Doğru eytdüm saña yalan dimedüm (YZ, s. 11).

Düriş yoksulı sakla vü apıla
Ki dervîş-ile pâdişâh yapıla (FS, 82).

Küyüñ iy olar kim yigitsiz ü cüst
Ki kârvânda var kocalar katı süst (FS, 134).

Diken düşmene dökme altun döşe
Ki tiz ide künd uğrayıcak dişe (FS, 237).

Gözümden çıkma kim bu yir sinüñdür
Binüm gözüm saña yahşı saraydur (SVT, XXIII/3).

Ögütler-idi ki 'akluñı dir
Yime gussa kim kişiyi gussa yir (SN, s. 125).

Baňa dahı didi çeri al u mal al
Var iste ki ayruhsı oldu bu hâl (SN, s. 311).

Nûşinrevân ölmedi ki eyü ad kodı (GT, 18a/12).

Dünyâ milkine arka urup tekyelenme ki niçe senüñ gibi kimseyi bisledi ve öldürdi (GT, 10a/5-6).

Leşkeri cân-ıla bisleyesin ki sultân serverligi leşker-iledür (GT, 11b/13-14).

Baglu işüñde gam yime ve gönliñ sınık tutma ki âb-ı hayât karañulık içindedür (GT,16b/7-8).

.Kemâl-i himmetüñi ben kula müyesser kıl ki sensin istedüğüm kimse âşikâr u nihân (TİK, 192a/4).

b) ...*diği için* anlamıyla

Bilüben ki ma'zûr dutar suçın
El urdı biline toladı saçın (SN, s. 116).

Hikmet ve kudret anuñdur ki neye gereg-idügin bilür (TİK,299b/11).

Oldur hâkim ü 'âlim ü dâñâ-yı muktedâ kim kâmil oldu dîn içinde diyâneti (TİK, 313a/10).

c) *niçin* anlamında

Ol zamândan berü kandayıduñ ki şimdi geldüñ ve bu taşı üzerüme atduñ ve başımı yardûñ? (GT, 18b/9-10).

6. *Gaye*, maksat ilgisiyle yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır.a) *...mesi için, ...mak için, ta ki, maksadıyla* anlamında:

Seni sordı vü didü kızum kanı
Digil togru kim kurtarasın canı (SN, s. 311).

Nakaş didi kayguya virme canuñ
Dürişgil ki sağlığa ire tenüñ (SN, s. 47).

İletüñ anı atama kim sevine
Aglamakdan ol bolay ki avına (YZ, s. 89).

Ölmeden tiz ölüñ, aguñ göge
Kim sizi ay ile güneş öge (SVT, I/3).

Teñriñ için gel baña kim aña sen Teñriyi
Vir bu cihânu bu gün kim ala sen Teñriyi (SVT, VI/1).

Niçe kızıl altunu virür yile
Ki bir bakırı altun idibile (FS, 421).

Ko meydânu ogurlayın hasmı öp
Kim ayaguña düşe nite ki top (FS, 281).

Ferâgatda düzgil çerñnüñ işin
Ki oynaya buñ gün olıcak başın (FS, 258).

'Üd tablasından dimâg safâ sürmez, oda bırak ki 'anber gibi koka
(GT, 18a/2-3).

Düşmenüñ nasihatın kabul itmek hatâdur, velikin işitmek revâdur ki tam aksince işleyesin (GT, 69a/4-5).

Eger bu didügümüz işleri itmezseñ, digil rabbuña senüñle bir ferişte vi-ribisün kim söyledüğüñ sözlerde seni girçekleye ve senden bize mürcâ'a't ey-leye (TİK, 309a/9).

b) diye anlamında

Yalvaruram Teñriye ben dün ü gün
Kim dükelin yarlığa binüm için (SVT, II/101).

Buyurur oğlanlarına kim varuñ
Ol 'azîze biti iletüñ virüñ (YZ, s.85).

Geldi Cebrâil Yusuf'a eytdi kim Hak
Buyruk itdi kim bu şehrden daşra çık (YZ, s. 57).

Kişi tohm anuñ-çün bıragur yire
Ki bir buñ gün ol aña hâsil vire (Fs, 359).

Didi sordum ancak ki nedür aduñ
Ki köp kullıg itdüñ çak yad-ıduñ (SN, s. 151).

Etibbâ-i Yunan ittifâk itdiler ki bu rence dermân yokdur (GT, s. 19a/1-2).

Kâdî fetvâ virdi ki pâdişâh selâmeti-çün ra'ıyyetden birisünüñ kanun dökme revâ ola (GT, 19a/5-6).

Bunlarunla ittifâk itdüm ki anuñ sözün işitmeyem ve anuñla söyleşmeyem (TİK, 346b/12).

Melîk'ül-cibâli viribidi kim sen ne emr iderseñ ol yirine getürsüñ (TİK, 378b/7).

7. Tarz. ilgisiyle yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır:

Cihânda bu gün resme eyle gider
Ki öküş kişi Türkiye meyl ider (SN, s. 24).

Şöyle döger kim sanasın öldürür
İledür girü deveye bindürür (YZ, s. 17).

Siz dakı bini şevüñ eyle ki ben
Sizi severem nite kim cânı ten (SVT, II /103).

Gözünüzi Teñri açarsa bini
Göresiz eyle ki görürsüz günü (SVT, II/105).

Sen eyle uyı yaticak bir yire
Ki mazlâm üni kulaguña ire (FS, 116).

Ra'yyet ki dinç ola ol gâh gâh
Yatur eyle fâriğ ki köşkinde şâh (FS, 663).

Gendü ogullarınıñ hiç birin ol vech-ile sevmeydi kim Rasûl'i severdi (TİK, 210b/16).

Ra'yyet ogulanların ne-y-çün artuk döğmezsün böyle ki benüm oglum incidürsin? (GT, 61b/14-15).

8. Şart ilgisiyle yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır

a) *-sa/-se* anlamında:

Kime ki derdimi eydem benüm olur elemüm
Şu deñlü zârî kılur didüğüme zâr oluram (ETT, s. 197).

Ziyâna virür hürmen issi işin
Ki başakçıya karşı salar başın (FS, s. 324).

“Harman sahibi eğer başakçıya kafa tutarsa kendisi zarar eder”

Nite paris ol kişiye diş biler
Ki bir iki gün peynirini yalar (FS, 337).

“Pars denilen hayvan bir iki gün (sahibinin) peynirini yalarsa, ona karşı diş kesmez olur (ona nasıl diş bilebilir?).”

Sen içürme karluca su yavuza
Ki içüresin aygutın yaz buza (FS, 522).

“Kötü kişiye buzlu su içürme, eğer içürürsen mükâfatını buza yaz.”

b) ...ınca, ...dığı zaman, ...dığı takdirde. ...dı mı anlamında:

Ne geñlik olısar ol ilde i yâr
Ki şâhdan ola yohsuluñ göñli tar (FS, 897).

Ne assı çü tonuñ içi ola boş
Ne hâsıl ki gözüñ nûrı ola yoş (SN, s. 15).

Göñül bir yire kim vara nigârûñ cüst ü cüyünda
Yaşumdur pîşrev endûh ü âh ü nâle tâbi'dür (ETT, 127).

Çarasızlık vaktında ki kişiniñ kaçacak yiri olmaya, elin kesegen kılıca karşı dutar olur (GT, 9b/3-4).

Atlas u kimhâ zışt olur ol vakt ki çirkin gelin giye (GT, 31a/7).

Kureyş kavmi ol vaktde Ebû Tâlib'e kim bu sözi söylediler, Ebû Tâlib Rasûl'e adam viribidi (TİK, 306a/9).

Demür ki bed-güher ola, hiç saykal anı eyü itmez (GT, 61a/11-12).

9. *Durum* ilgisıyla yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır

a) *arak* anlamında:

Ne vasf ide Sâ'di ki ola tamâm

'Aleykessalât iy nebî vesselâm (FS, 27).

"Sa'di, seni nasıl tam olarak (hakkıyla) vafedebilir? Ey peygamber, sana salât ve selâm olsun"

b) *iken* anlamında:

Ne rağbet ide aña nigû-nihâd

Ki kaygulu ayruğ ola kendü şâd (FS, 122).

"Güzel ahlâklı kimseler, başkaları kaygılı iken kendilerinin şad olmalarına rağbet etmezler."

İşitdüm şol ohtın ki dartardı cân

Didi Hürmüz öñinde Nûşînrevân (FS, 77).

"Nuşîrevan'ın can çekişmekte iken Hürmüz önünde (şu öğütleri verdiğini) işittim."

c) *...dığı halde, rağmen* anlamında

Kârûn helâk oldu ki kırk hazînesi var-ıdı (GT, 18a/11-12).

"Karun kırk hazinesi olduğu halde, yine de helâk oldu"

d) *...dığı gibi* anlamında

Bu meydânda aklun gücin 'aşk sır

Ki çevgân elinde top olur esîr (FS, 436).

"Topun çevgân elinde esir olduğu gibi, bu meydanda aklın gücünü de aşk mağlûp eder"

10. *İstisna* ilgisıyla yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır:

Yavuzlara hiç eylük eyleme kaç

Ki ahmak diker şora yirde ağaç (FS, 520).

"Kötülere iyilik etmekten kaçın, ancak ahmak kişi çorak yere ağaç diker."

11. Karşılaştırma ifâde eden miktar zarfı ilgisiyle yardımcı cümleyi ana cümleye bağlamaktadır:

Şu deñlü Hak'a yok mı tekyeñ yine
Ki kuluñ ola kendü mahdûmına (FS, 658).

“Kulun efendisine olduğu kadar senin Hakka itimâdın yok mu?”

12. Cümleler arasında yan yana bağlantı kurmaktadır:

a) *da*, *ve* anlamlarında sıralama ifadesiyle:

Bu yolda azıtmaya ol kendüzin
Ki elden komaya kulavuz izin (FS, 19).

Sen irdüñ mi feryâdına kimsenüñ
Ki feryâduña ire kimse seniñ (FS, 185).

Bünyamin eydür buyur kim ben varam
Ol sûrete bakam u yiyem ta'âm (YZ, s. 73).

Ne olduñ kim iñledüñ sen katı
Döndi eydür ol çalabum kudreti (YZ, s.71).

Tutuşturdu 'ışk odına cânımı
Ki kaynatdı tamardadı kanımı (SN, s. 80).

Atañ vezirlerinden ne hatâ gördüñ ki bunları bend-i zindâna buyurduñ
(GT, 12b/14).

N'oldı saña kim bu kişünüñ başını ve ellerini ve ayaklarını öpdüñ? (TİK, 377b/21).

Ne nesne men' eyledi seni kim hiç ta'arruz idemedüñ? (TİK, 302/19).

b) *fakat* anlamında zıtlık ifadesiyle:

Katından anuñ hiç hâlî olmadı
Ki aldagucıymuş anı bilmedi (SN, s, 290).

Süheyl ü nakaş ol üç kulları
Giderler ki yog-ıdı bir pulları (SN, s. 318).

Bilürem şu haddüm yog-ıdı belî
Ki itdüm bu küstahlığı ben velî (FS, 57).

Kişi olan âdem acın öldi çok
Ki miskinler aşıyla olmadı tok (FS, 110).

Uş on biş gün geçdi ki sordugumuzdan hiç haber virmedi (TİK, 311a/11).
 c) *belki, olabilir, kim bilir* anlamlarında ihtimâl ifadesiyle:

Yidür daneyi dürlü dürlü kuşa
Ki bir gün hümâ tuzaguña düşe (FS, 356).

“Türlü türlü kuşlara tane yedir, belki bir gün hüma tuzağına düşer”

Becid eyle dîvâr önünde lağ
Ki dîvârûñ ardında olur kulağ (FS, 695).

“Duvarın önünde çok dedikodu yapma, belki duvarın ardında dinleyen olur.”

13. Açıklama işlevi ile iki nokta (:) yerinde kullanılmaktadır:

Ol bir dilkü hikâyeti sentüñ hâlûñe münâsibdür *ki görmüşler bir dilkü bir ovaya düşmüş kaçır-ımuş. Bir ‘arif sormuş ki ne kaçarsın? Eyitmiş: Vallahi işitdüm ki deveyi ulag tutarlar ol korkudan kaçaram. Eyitmiş sen deve degülsin ki ne korkarsın? Eyitmiş: Vallahi devesin diyü tutarlarsa, deve degülem diyü inandurınca benüm yüküm yiter.* (GT,16a/1-3).

Geldi bini öpdü delim, ayıttı ki dut kuçgil bini (SVT, XIII/8).

Ayttum ki bir Teñri bilür kim dilerem candan sini (SVT, XIII/7).

Kısaltmalar

- ETT: Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük, İstanbul 1977.
- FS: Şeyh Mes’ud b. Osmân, *Ferhengnâme-i Sa’di Tercümesi* (Musahhihi: Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1340-1342.
- GT: Mahmûd b. Kâdî-i Manyas, *Gülistan Tercümesi* (haz. Mustafa Özkan), Ankara 1993.
- KG: Kitâb-ı Gunya (haz. Muzaffer Akkuş), Ankara 1995.
- SN: Mes’ud b. Ahmed, *Süheyl ü Nev-Bahâr* (haz. Cem Dilçin), İnceleme-Metin-Sözlük, Ankara 1991.
- SVT: Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veledin Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.
- TİK: Şirvanlı Mahmûd, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, İnceleme-Metin* (haz. Kenan Sayacı, yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 1996.
- YZ: Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha* (Nakleden: Dehri Dilçin), İstanbul 1946.

Kaynaklar

- AKKUŞ, Muzaffer, *Kitâb-ı Gunya*, Ankara 1995.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, İstanbul 1990.
- ÇAĞATAY, Saadet, "Türkçede ki<erki", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, Ankara 1964, s. 245-250.
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri-Osmanlı Lehçesi-* (terc. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1943.
- DİLÇİN, Dehri, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 1946.
- EMRE, Ahmet Cevat, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1945.
- ERASLAN, Kemal, *Eski Türkçede İsim-Fiiller*, İstanbul 1980.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Kutadgu Bilig Grameri*, Ankara 1984.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972.
- GABAİN, A von, *Altürkische Grammatik*, Wiesbaden 1974.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul 1974.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara 1996.
- KILIÇOĞLU, Vecihe, "Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar", *TDAY-Belleten*, 1953, Ankara 1953, s. 181-196.
- Kilisli Muallim Rifat, *Ferhengenâme-i Sa'di Tercümesi*, İstanbul 1340-1342.
- KOÇ, Mustafa, *Elferiü Ba'deş-şide, İnceleme, Metin-Sözlük* (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 1998.
- KORKMAZ, Zeynep, "Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 389-395.
- KORKMAZ, Zeynep, *Sadıddin Şeyhoğlu, Marzubân-Nâma Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara 1973.
- KÜÇÜK, Sabahattin, "Türkçede Şüphe Bildiren ki Edatı Üzerine", *Türk Dili*, sy.426 (Haziran 1987), s. 367-372.
- MANSUROĞLU, Mecdut, *Sultan Veleddin Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.
- ÖZKAN, Mustafa, *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara 1993.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2000.
- SAYACI, Kenan, *Şirvanlı Mahmud, Târîh-i İbn-i Kesîr Tercümesi, İnceleme-Metin*, (doktora tezi), İstanbul 1996.
- SCHİNKEWİTZ, Jakob, *Rabguzî Sentaksı*, (terc. Sabit S. Paylı), İstanbul 1947.
- ŞAHİNOĞLU, Nazif, *Farsça Grameri, Sarf ve Nahiv*, İstanbul 1997.
- TEKİN, Şinasi, "Eski Türkçe", *Türk dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat*, 2. Cilt, Ankara 1992, s. 69-120.
- TİKEN, Kamil, *Eski Anadolu Türkçesinde Edat ve Zarfların Fonksiyonları* (doktora tezi), İstanbul 1993.
- TİMURTAŞ, Faruk K., *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul 1977.
- TİMURTAŞ, Faruk K., *Osmanlı Türkçesi Grameri*, İstanbul 1979.
- TULUM, Mertol, *Sinan Paşa, Maarifnâme, Metin ve ki'li Birleşik cümleler Üzerinde Bir inceleme* (Yayımlanmamış doçentlik tezi), İstanbul 1978.